

QUATRE PINTORS DE TARRAGONA
A LA CIUTAT DE TORTOSA
ALGUNES NOTÍCIES D'ARXIU¹

JACOBO VIDAL FRANQUET²

Resum: El principal objectiu d'aquest article és donar a conèixer el contracte d'un retaule signat el 17 d'octubre de 1455 entre el bisbe i el capítol de la Seu de Tortosa, de l'una banda, i el pintor Valentí Montoliu, veí de Sant Mateu, de l'altra. El coneixement d'aquest contracte té molt d'interès perquè Valentí Montoliu fou el pintor més important de la diòcesi de Tortosa a la segona meitat del segle XV, i aquest retaule, per moltes raons i algunes d'aquestes documentades, va ser la més important de les seves obres i perquè demostra que l'artista va treballar a la ciutat de Tortosa, possibilitat que, fins ara, havia estat negada per la crítica. A més, l'article aporta altres novetats documentals relatives a alguns pintors com Valentí Montoliu, procedents de Tarragona (essent aquest origen directe o indirecte), els quals van treballar a Tortosa durant la segona meitat del segle XV.

Paraules clau: Pintura gòtica; Diòcesi de Tortosa.

Abstract: The high-priority objective of this article is to present the stipulated contract for an altarpiece, on 17th october 1455, between the bishop and the chapter of Tortosa's Cathedral, on one hand, and the painter Valentí Montoliu, resident in Sant Mateu, on the other hand. The knowledge of this contract is so interesting because Valentí Montoliu is the most important painter of the Diocese of Tortosa in the second half of the XVth century, because this one is, for several reasons and among the documented ones, his most outstanding work, and because it proves that the master worked in the city of Tortosa, possibility that has been refused, until today, by criticism. In addition, there are other documentary news referred to painters who, as well as Valentí Montoliu, worked coming from Tarragona (being this origin direct or indirect) in the city of Tortosa all along the second half of the XVth century.

Keywords: Gothic Painting; Diocese of Tortosa.

¹Data recepció de l'article: novembre 2002. Data d'acceptació i versió final: febrer 2003.
Aquest treball s'emmarca dins el Projecte de Recerca «El tardogòtic en la producció artística de la Corona de Aragó: experiències autòctones e intercanvis internacionals» (BHA2002-03299), finançat pel Ministeri de Ciència y Tecnologia, i s'ha realitzat amb el recolzament d'una beca de formació de personal investigador de la Generalitat de Catalunya.

²Becari del Departament d'Història de l'Art, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona.

SUMARI

0. Introducció.- 1. Guillem Paladella.- 2. Valentí Montoliu: 2.1. El retaule de la Verge, sant Miquel i sant Agustí de la Seu de Tortosa.- 3. Lluís Montoliu.- 4. Tristany Estadella. Apèndix documental.

0. INTRODUCCIÓ

De bon començament, l'objectiu d'aquest article era, simplement, donar a conèixer el contracte d'un retaule encomanat l'any 1455 pel Capítol de la Seu de Tortosa, amb el bisbe i cardenal Ot de Montcada al cap, al pintor Valentí Montoliu, obra que havia d'ésser realitzada entre la vila de Sant Mateu, on residia el mestre des del 1448, i la Seu de Tortosa, lloc on havia de dur-se a terme part de l'encàrrec. La notícia té un alt interès, principalment, per tres raons: primera, perquè Valentí Montoliu és el mestre més important, d'entre els establerts permanentment a la Diòcesi, durant la segona meitat del segle XV; segona, perquè aquest és el més destacat treball (per volum, per cost i per ubicació) d'entre els encomanats a aquest pintor; i, tercera, perquè l'esmentat contracte demostra que, a desgrat de l'opinió de part de la crítica, Valentí Montoliu treballà per a (i dins) la ciutat de Tortosa, la qual cosa confirma, al seu torn, la unitat d'aquest territori (la Diòcesi de Tortosa) també en el camp de la pintura gòtica: al cap i a la fi, el riu Sénia no va ser cap frontera, fins ben entrat el segle XX, per a les relacions de tot tipus, també les artístiques, en el si d'una Diòcesi que ocupava un amplíssim territori pertanyent als tres estats peninsulars de la Corona d'Aragó. Finalment, però, ens ha semblat que era més interessant donar a conèixer una sèrie de notícies que parlen de la presència de pintors relacionats amb la ciutat de Tarragona (sigui aquesta relació directa o indirecta) dins la ciutat de Tortosa, sobretot a partir de la davallada del taller de Morella i de Tortosa a la fi dels anys 40 del segle XV³, tot i que això no significa, de cap de les maneres, que en parlar de la pintura d'aquest territori pugui parlar-se de pintura gòtica de "les terres de Tarragona", com tampoc no és lícit parlar de pintura gòtica castel·lenca o, en alguns casos, fins i tot, d'escola del Maestrat (sobretot quan aquesta denominació es refereix a l'activitat de Pere

³Cfr. Antoni JOSÉ I PITARCH, *Les arts plàstiques: l'escultura i la pintura gòtiques*, E.A. LLOBREGAT i J.F. YVARS, *Història de l'art al país valencià*, I, València, 1986, p. 189.

Lembrí o Bernat Serra) per a referir-se a aquesta producció, malgrat que a la zona valenciana del bisbat la conservació d'obres i el coneixement documental hagin estat més elevats que a la part catalana. Més adequat, al nostre entendre, és parlar de pintura gòtica de la Diòcesi de Tortosa, puix que aquest terme inclou sense cap problema els tres centres de producció, Morella, Sant Mateu i Tortosa, o, millor dit, el centre de Tortosa-Morella, que dominà la producció de la zona des d'aproximadament el final de la darrera dècada del segle XIV fins aproximadament el 1450, i el centre de Sant Mateu (amb les seues derivacions), que la dominà des d'aquest moment, tot i que s'ha de tenir en compte que en parlar de Sant Mateu en aquesta cronologia hem de parlar de Valentí Montoliu, que és un pintor de Tarragona, i que aquesta preeminència va ser, de fet, compartida amb mestres d'altres procedències, principalment de València (però també de Barcelona o, a la fi del segle, de Castella) i especialment des de la desaparició de Valentí Montoliu de la documentació (però també abans).

1. GUILLEM PALADELLA

Possiblement, el primer pintor quatrecentista actiu a Tortosa procedent de o com a mínim relacionat amb Tarragona és Guillem Paladella, qui rebé, pels volts del 12 de maig de 1442, i a càrrec del municipi, tres pagaments per haver pintat senyals de la ciutat en brandons i entorxes⁴. Diem possiblement perquè, tot i que aquestes referències no especifiquen la procedència del pintor, mossèn Sanç Capdevila, a la monografia que dedicà a la Seu de Tarragona, documenta un pintor, de cognom Paladella, actiu en aquell edifici l'any 1449, concretament pintant *la Salutació* a l'Altar Major, treball pel qual cobrà 4 lliures i 19 sous⁵. Ara com ara, no podem saber a ciència certa si aquests dos pintors del mateix cognom, un actiu a Tortosa l'any 1442 i l'altre actiu a Tarragona l'any 1449, són la mateixa persona, tot i que el fet és molt versemblant. Cal tenir en compte, però, que en aquest

⁴Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (=AHCTE), Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 65. fol. 52 r-v.

⁵Sanç CAPDEVILA, *La Seu de Tarragona*. Barcelona, 1935, p. 29.

moment encara està actiu el doble obrador de Tortosa-Morella⁶, que des de finals del segle XIV i fins aproximadament 1420 havia dirigit Pere Lembrí, i que des d'aquesta darrera data dirigiren els germans Bernat i Jaume Serra⁷. Aquest darrer mestre està documentat a la ciutat de Tortosa gairebé ininterrompudament entre 1421 i 1441, any en què marxa a Morella per a col·laborar amb el seu germà, i un altre cop entre 1447⁸ i 1469 o 1470⁹, quan desapareix, sembla que definitivament, de la documentació. També al voltant d'aquestes dates desapareixen de la documentació tortosina Domingo Claries, que havia col·laborat amb Jaume Serra¹⁰ i que el 7 de setembre de 1469 *jahia*

⁶Sobre la història de la pintura en el doble taller de Morella i Tortosa, cfr., molt especialment, Antoni JOSÉ I PITARCH, *Leç arts plàstiques: l'escultura i la pintura gòtiques, passim*, sobretot pp. 199-202; cfr., també Àngel SÁNCHEZ GOZALBO, *Bernat Serra, pintor de Tortosa i de Morella*. Castelló de la Plana, 1935; ÍDEM, *Los retablos de Morella*. Castelló de la Plana, 1943; Antoni JOSÉ I PITARCH, *València, La pintura gòtica en la Corona de Aragó (catàleg de l'exposició)*. Saragossa, 1980, pp. 51-61; ÍDEM, *Pintura gòtica valenciana (3 vol.)*. Barcelona, 1981 (Tesi doctoral. Universitat de Barcelona), especialment II, pp. 612-656; Núria DE DALMASES i Antoni JOSÉ I PITARCH, *L'art gòtic. s. XIV-XV. Història de l'art català*, III. Barcelona, 1984, pp. 227-228, 239-240; Josep GUDIOL i Santiago ALCOLEA, *Pintura gòtica catalana*. Barcelona, 1986, pp. 108-111, 144-148; AA. DD., *La edad media: El gòtico. Historia del arte valenciano*, 2. València, 1988, *passim*; Ana María CALVO, *La restauración de pintura sobre tabla. Su aplicación a tres retablos góticos levantinos (Concorres, Castellón)*, Castelló de la Plana, 1995; Rosa ALCOY, *La pintura gòtica, Pintura antiga i medieval. Ars cataloniae*, 8. Barcelona, 1998, pp. 255-257, 293-295; Rosa ALCOY i Francesc RUIZ, *Pere Lembrí i el mestre d'Albocàsser. Inici d'una revisió sobre la pintura castellanenca en temps del gòtic internacional*, "Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Morella, I". Castelló, 2000, pp. 381-401.

⁷La presència constant de Bernat Serra a Morella i de Jaume Serra a Tortosa porta a pensar que Bernat dirigia l'obrador de la capital dels Ports, mentre que Jaume dirigia l'obrador del cap de Diòcesi; d'altra banda, sembla que més que una substitució de tallers (el dels Serra substituïnt el de Lembrí) es produí una substitució en la direcció d'aquest taller (els Serra substituïnt Lembrí com a directores del doble obrador), fet que pot ésser confirmat pel matrimoni de Bernat Serra amb la vídua de Pere Lembrí i el de Jaume Serra amb la seua filla. Cfr. Jacobo VIDAL, *Sobre pintura gòtica a la Seu de Tortosa (una visita)*, "L'Estel", 298 (Tortosa, 2ª quinzena d'agost de 2002), p. 42. Sobre els germans Serra, cfr. la bibliografia citada *supra* n. 6, especialment Àngel SÁNCHEZ GOZALBO, *Bernat Serra*.

⁸Àngel SÁNCHEZ GOZALBO, *Bernat Serra*, p. 36, feia durar l'estada de Jaume Serra a Morella fins al 1448; el fet, però, és que està treballant a Tortosa al voltant del 5 de juliol de 1447 (AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 69. fol. 45 v).

⁹La darrera vegada que Jaume Serra apareix treballant com a pintor és l'1 d'abril de 1469, quan cobra 6 sous per haver pintat senyals en brandons per al Dijous Sant (AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 86. s/f). La darrera vegada que apareix en la documentació, el 10 de gener de 1470, el municipi dóna *per amor de Déu, a-n Jacme Serra, pintor, pobre e miserable, hun carlí* (AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 87. fol. 67 r).

¹⁰Cfr. Mariano GALINDO, *Trescentistes i quatrecentistes tortosins*, "La Zuda", 106 (Tortosa, maig de 1922), p. 75; Josep EIXARCH, *Un retaule quatrecentista per a la nostra catedral*, "Nous Col·loquis", II (Tortosa, 1998), p. 29. Document del 8-6-1466.

*malalt i molt fflach*¹¹, i Blasco Ferrandiç, gendre i assidu col·laborador de Serra¹², amb la qual cosa sembla que finalitza definitivament la seqüència del taller o tallers de pintura gòtica creats internament a la Diòcesi, tot i que, com abans s'ha dit, aquesta línia estava pràcticament esgotada des de la dècada dels cinquanta i ja era el taller de Valentí Montoliu, un pintor de Tarragona establert a Sant Mateu, el que dominava el mercat d'aquest territori.

2. VALENTÍ MONTOLIU¹³

Valentí Montoliu està documentat, entre 1433 i 1447, a Tarragona, lloc des d'on passà a residir a la vila de Sant Mateu a causa d'una raó entre familiar i econòmica: és a dir, que s'hi desplaçà perquè l'empenyeren les seues relacions familiars al territori, però també perquè l'empenyeren la mort del pintor de la vila, Antoni Vallserà, i la possibilitat de dominar un mercat ampli. Per tant, i com ja afirmava l'any 1986 Antoni José i Pitarch¹⁴, “la pintura de Valentí Montoliu a Sant Mateu no és altra cosa que el trasplantament directe d'una branca de la pintura catalana del taller de Tarragona a la

¹¹AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 87. fol. 66 v.

¹²Cfr. Mariano GALINDO, *Trescentistes*, p. 75; Josep EIXARCH, *Un retaule quatrecentista*, p. 29; per exemple, AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 84. s/f. Sobre Blasco Ferrandiç cfr., també, Salvador SANPERE i MIQUEL, *Los cuatrocentistas catalanes*, II, Barcelona, 1906, pp. 5-15. Cfr. Apèndix documental, núm.3.

¹³Sobre aquest pintor, cfr. Manuel BETÍ, *El pintor cuatrocentista Valentín Montoliu*, Castelló de la Plana, 1927; Josep GUDIOL, *Els pintors Montoliu*, “La veu de Catalunya” (Barcelona, 10-11-1928 i 8-12-1928); Angel SÁNCHEZ GOZALBO, *Pintors del Maestrat*, Castelló de la Plana, 1932, pp. 31-49; Sanç CAPDEVILA, *La Seu de Tarragona*, pp. 29, 111-112; Chandler Rathfon POST, *A history of spanish painting*, VII, II, Cambridge, 1938, pp. 661-695; Núria DE DALMASES i Antoni JOSÉ i PITARCH, *L'art gòtic*, pp. 326-237; Ximo COMPANYY, *La pintura valenciana de Jacomart a Pau de Sant Leocadi. El corrent hispanoflamenc i els inicis del renaixement*, I, Barcelona, 1986 (Tesi doctoral, Universitat de Barcelona), pp. 361-427; Josep GUDIOL i Santiago ALCOLEA, *Pintura gòtica*, pp. 146-148; Antoni JOSÉ i PITARCH, *Les arts plàstiques: l'escultura i la pintura gòtiques*, *passim*; AA. DD. *La edad media, passim*, especialment pp. 253-255; Rosa ALCROY, *La pintura*, pp. 294-295.

¹⁴Antoni JOSÉ i PITARCH, *Les arts plàstiques: l'escultura i la pintura gòtiques*, p. 234. Val a dir que part de la crítica no està d'acord en considerar la seua pintura un simple trasplantament al Maestrat de la pintura del taller de Tarragona, especialment derivada de les formes de Bernat Martorell; en aquest sentit, i entre altres autors, afirma Ximo Company que la de Montoliu va ser “una pintura que es fonamentava sobre la base internacional de Martorell, però, que també va saber incorporar estilemes de Joan Reixac, alguns d'huguetians i, finalment, d'altres de ben personals...” (*La pintura valenciana*, I, p. 377). El títol d'aquest article transparenta clarament quina és la nostra opinió, tot i que això no significa que la pintura de Montoliu no pugui tenir ressos huguetians o estilemes de Reixac o, més concretament, que la seua pintura no fos condicionada, en una o altra mesura, pel canvi d'ubicació del seu taller.

capital del Maestrat”; el seu taller, d’aquesta manera, “no pogué significar una seqüència de la pintura anterior al mateix obrador”¹⁵.

Establert a Sant Mateu, el primer encàrrec que se li coneix és el d’un retaule de l’Encarnació, Sant Jordi i Sant Benet que va pintar per al Mestre de Muntesa Gisbert de Montsoriu, segons contracte datat el 13 de setembre de 1448¹⁶; el darrer document que ens parla de la seua activitat com a pintor du data de 20 de desembre de 1469, quan té lloc l’acta de cancel·lació del contracte corresponent al retaule de sant Sebastià de l’església de sant Miquel de Morella¹⁷. Entre aquestes dues dates, Valentí Montoliu ha contractat una considerable quantitat de treballs: d’aquesta producció acostumen a destacar-se, perquè s’han conservat, el retaule de la Verge, Santa Maria Magdalena i Sant Onofre, Sant Abdó i Sant Senén de l’ermita de la Verge del Llosar de Vilafranca, actualment a la Casa de la Vila (convingut el 13 d’abril de 1455)¹⁸, i el de Sant Antoni i Santa Bàrbara contractat el 25 de febrer de 1467 per a l’ermita de Santa Bàrbara de la Mata de Morella, la predel·la del qual es conserva actualment a l’església parroquial de la Mata¹⁹. Com en el cas dels Serra, però, l’activitat de Valentí Montoliu no va ser continuada per propostes que renovessin —i, per tant, fessin revivre— la seua manera de fer: ans al contrari, sembla que l’art dels seus fills Lluís i Mateu, tot i que coneixedors de les “novetats renaixentistes”, suposà un regrés des del punt de vista estilístic, una davallada des del punt de vista tècnic²⁰ i un carreró sense sortida des del punt de vista de la producció.

Pel que fa a la ubicació del darrer treball citat, com també la ubicació d’altres treballs documentats del mestre, encomanats des de poblacions situades en una geografia tradicionalment lligada a la zona d’influència del taller de Morella i Tortosa, no pas del de Sant Mateu, cal dir que fins ara s’havia entès perfectament que, amb la davallada de l’esmentat obrador de Tortosa i Morella, el taller de Valentí Montoliu dominés el mercat de la zona dels Ports. En canvi, generalment no s’havia entès que això, al seu torn,

¹⁵Antoni JOSÉ I PITARCH, *Les arts plàstiques: l’escultura i la pintura gòtiques*, p. 177.

¹⁶Manuel BETÍ, *El pintor cuatrocentista*, p. 18; doc. IV.

¹⁷*Ibidem*, doc. X.

¹⁸*Ibidem*, pp. 29-33; doc. VI.

¹⁹*Ibidem*, pp. 33-34; doc. IX. Cfr. també Josep EIXARCH, *La Mata (Els Ports de Morella)*. Sant Carles de la Ràpita, 1988, pp. 95-97.

²⁰Ximo COMPANYY, *La pintura valenciana*, I, pp. 411-413.

significava també dominar el mercat de la part catalana del bisbat, especialment de la ciutat de Tortosa.

2.1. *El retaule de la Verge, sant Miquel i sant Agustí de la Seu de Tortosa*

El document que ens ha permès conèixer la relació de Valentí Montoliu amb la Seu de Tortosa és, de fet, una còpia moderna que el prevere Eduard Solé féu de l'esmentat contracte abans de la guerra civil de 1936-1939, còpia que es conserva en el fons Eduard Solé de l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (AHCTE). El document original, segons indica Solé, formava part dels protocols del notari Pere de Camps, i està datat el 17 d'octubre de l'any 1455²¹. Actualment, a l'Arxiu Capitular de Tortosa (ACTo) només es conserva un document, datat el dia 28 del mateix mes i any, en el qual es confirma el contracte²².

Diversos elements del document semblen demostrar la importància de l'encàrrec fet a Montoliu, i fan pensar que en aquell moment, l'any 1455, aquest mestre era considerat el pintor més important de la Diòcesi; altres detalls són significatius perquè demostren la diferència que hi havia entre l'encàrrec d'un retaule fet per a una ermita o per a l'església d'una vila i l'encàrrec d'un retaule fet per a la primera església del territori. Vegem, doncs, els punts que reflecteix aquest document.

1. El contracte s'estableix entre el pintor Valentí Montoliu i el bisbe i part del Capítol de la Seu de Tortosa; concretament amb el cardenal Ot de Montcada²³ i Francesc Climent, ardiaca major; Tomàs Bonet, sagristà; Guillem Querol, infermer; Pere Xixon, hospitaler; Domingo Egidi, tresorer; i Sanç Dasquera, Pere Oliver i Francesc Prats, canonges. Tant la confirmació del contracte com el vuitè punt de les condicions de pagament del retaule del document que estudiem obvien la presència del bisbe Montcada.

²¹AHCTE, Fons de Mossèn Eduard Solé. Caixa número 2. Carpeta número 10. Document solt. Cfr. Apèndix documental, núm.1.

²²Arxiu Capitular de Tortosa (=ACTo), Manual de contractes de Pere de Camps, 27 (any 1455), s/f.

²³Sobre aquest interessant personatge, Cfr. Francesc MARTORELL, *Historia de la santa Cinta*, Tortosa, 1996 (1a ed. 1627), pp. 28-29; Ramón O'CALLAGHAN, *Episcopologio de la santa iglesia catedral de Tortosa*, Tortosa, 1896, pp. 133-137; Enrique BAYERRI, *Historia de Tortosa y su comarca*, VIII, Tortosa, 1960, pp. 550-553.

Quant a la data (17-10-1455), el fet que en aquests anys estigués encara actiu a la ciutat Jaume Serra, pintor a qui s'havia encomanat un retaule per a la Seu, sota l'advocació de santa Caterina, l'any 1435²⁴, és allò que ens fa pensar que en aquest moment Valentí Montoliu és el pintor més valorat de la Diòcesi, la qual condició també queda transparentada pel número de contractes per a la pintura de retaules que signà en el breu període de dos anys²⁵, i, com tot seguit veurem, per les dimensions materials i el preu de l'encàrrec.

D'altra banda, cal tenir en compte que aquest és, també per la personalitat dels comitents, però sobretot per la ubicació de l'obra, el treball més important que per ara coneixem d'entre el encarregats a aquest pintor, fins i tot més important que el retaule de l'Encarnació, sant Jordi i sant Benet pintat per a Gisbert de Montsoriu, mestre de Muntesa, pels volts de l'any 1448.

2. El contracte especifica que el retaule *se ha a ffer segons huna mostra, la qual stà en paper, sots invocacions de nostra dona, la gloriosa Verge Maria, e dels gloriosos sants mossèn sant Miquel arquàngel e de mossèn sant Agostí*. Fins a on sabem, no s'ha conservat cap traça de Valentí Montoliu, o, com a mínim, no en coneixem cap, però els contractes i els inventaris demostren la seua abundància. Segons Joan Ainaud, a Catalunya es coneixen tres dibuixos d'aquesta mena. "El més antic, del segle XIV, és atribuïble a Ferrer Bassa. El segon i més conegut, del 1443, és el de Lluís Dalmau per a *La Verge dels Consellers*. El tercer, també damunt paper com els anteriors, fou publicat per Durliat i correspon a un retaule contractat a Perpinyà el 1451 per Francesc Vergós i Llorens Madur"²⁶. D'entre els territoris de la Corona, és la zona aragonesa la privilegiada en aquest sentit, puix que es coneixen diverses traces de retaules conservades en arxius d'Osca i de Saragossa²⁷, les quals no han d'ésser molt diferents a la que se cita en el nostre document.

²⁴Cfr. Josep EIXARCH, *Un retaule quatrecentista*, pp. 25-33.

²⁵El 5 d'agost de 1454 contracta la fàbrica del retaule de santa Anna de Catí; el 13 d'agost de 1455 contracta el retaule de l'ermita de la Verge del Llosar, de Vilafranca; i el 17 d'octubre d'aquest mateix any contracta el retaule per a la Seu de Tortosa.

²⁶Joan AINAUD, *La pintura catalana. De l'Esplendor del Gòtic al Barroc*. Ginebra-Barcelona, 1991, p. 29.

²⁷Cfr., per exemple, Mª Carmen LACARRA, *Sobre dibujos preparatorios para retablos de pintores aragoneses del siglo XV*, «Anuario de Estudios Medievales», 13 (1983), pp. 553-581

3. Pel que fa als terminis i a la realització de l'obra, aquest contracte fixa unes condicions diferents a les que reflecteixen els altres contractes de retaules que coneixem de Valentí Montoliu. Per posar un exemple: el retaule de Catí, contractat l'any 1454, havia d'estar enllestit en un any, *acabat en la dita vila de sent matheu*, i havia d'ésser lliurat *als dits jurats* que havien encarregat el retaule, *o a altri per ells*, els quals *lo hajen arrebre e a portar a lur carrech, empero franch de tot dret*. Per tant, un cop enllestida la pintura, cosa que s'havia de fer en un any, el mestre pintor tan sols s'havia de preocupar de *posar e asietar lo dit retaule en la sglesia de santa Anna en terme de Catí. Emperò pagant-li lo despens e cavalcadura*. Les condicions pactades en el contracte del retaule de l'ermita de la Verge del Llosar, de Vilafranca, són molt semblants²⁸. El contracte del retaule de Tortosa parla, en canvi, de que l'obra s'ha de lliurar, *ab tot acabament de perfecció*, el dia de tots sants *prop venidor en tres anys* (és a dir, el triple del que hem vist en els contractes anteriors) *dins la vila de Sant Matehu*. Ultra això, i malgrat aquesta darrera afirmació, diversos detalls fan pensar que, en aquest cas, tan sols una part del retaule s'havia de fer a la capital del Maestrat, mentre que l'altra, potser per afavorir el control dels canonges tortosins sobre l'obra, s'havia de dur a terme dins la catedral, puix que el contracte diu que el mestre pintor promet *fer los campers de les ymatges a la Seu*, i que s'obrarà la taula del mig *dins Tortosa*.

4. El retaule *haurà trenta palms de altaria, e vint palms de amplària*. En aquest sentit val a dir que, d'entre tots els seus retaules conservats o simplement documentats, aquesta sembla ésser l'obra més gran de les contractades per Valentí Montoliu: el retaule de Catí, enfront d'aquestes mides de 30 per 20 pams, (que equivalen a gairebé 7 metres d'alçada per 4'7 metres d'amplada) en presenta unes de 19 per 14 pams (4'4 per 3'3 metres), i el de la Verge de Llosar de Vilafranca unes de 15 per 12 pams (3'5 per 2'8 metres). Aquestes dimensions, superiors a la mitjana de la seua producció, també es fan notar en el guardapols, que es demana de pam i mig, mentre que en els altres citats contractes es demana d'un pam²⁹.

²⁸Manuel BETÍ, *El pintor*, pp. 62-70 (docs. IV, V, VI), publicà per primer cop aquests dos contractes. Sobre el retaule de Catí, cfr. A. SÁNCHEZ GOZALBO, *Pintors*, p. 33.

²⁹Segons notícia facilitada pel Sr. Albert Curto, director de l'AHCTE, el pam tortosí equivalia, durant la Baixa Edat Mitjana, a 23'31 centímetres. Aquesta mesura de longitud va ser substituïda pel pam barceloní, que equival a 19'43 centímetres, a causa de la unificació imposada al Principat de Catalunya en la Cort General de Montsó de l'any 1585.

5. La descripció iconogràfica que fa el contracte és exhaustiva: la taula central representarà, amb el protagonisme de la Verge, la presentació de Jesús al Temple, en la qual *nostra Dona la gloriosa Verge Maria offerirà lo gloriós e beneyt Jesuchrist, fill seu, al temple, lo qual acceptarà mossèn sant Simeon, en lo qual starà Joseph ab algunes turbes que l'acompanyaran*; aquesta taula central serà rematada per una *Coronació de la Verge Maria, segons se acostume fer en pintura*, escena en la qual es vol que *Jesuchrist estigua en cadira, asegut, e a la part squerra la gloriosa Verge Maria, e darere la cadira haja quompliment de profetes e de sants pares, los quals magnifiquen a nostre senyor Déu omnipotent*. Els laterals presentaran les imatges dels sants Miquel i Agustí, *vestit en pontifical, com a bisbe*, rematades per escenes relatives als dits sants Agustí i Miquel, *com ell e altres àngels lançaren los diables del Cel*. Tan sols en la predel·la, que també ha de versar sobre les llegendes d'aquests sants, se li deixa un marge de maniobra plausible al pintor, puix que no s'especifica exactament quines escenes ha de pintar, escenes que, d'altra banda, segurament eren fixades per la pràctica dels tallers de l'època. En el guardapols es representaran apòstols, o *profetes si aquells boldran*.

Malauradament, sembla que aquestes descripcions (corresponents, de fet, a un retaule que no sabem amb seguretat si va arribar a ésser completat) no poden posar-se en relació a les taules conservades i conegudes fins ara atribuïdes al mestre.

6. A banda de la iconografia, també els treballs de fusteria (*pilars, tubes, esmortesiments, formeries, xambranes de fulles, e tot i quant se quonté e menester sia per fabricació de la dita mostra*), de decoració (*fulles embotides, daurades de hor fi, e aquelles farà lavorats de fusta, segons se mostren ab la dita mostra*) i els materials, que es volen de gran qualitat (*or fi, bons carmesins, bons berts, bons bermells, bons blanchs i los adzurs que y seran sien bons e fins, de d'Acre si se'n trobaran*³⁰), queden pefectament especificats pel contracte.

7. El document no dóna, malauradament, una informació clara sobre la ubicació que havia de tenir el retaule dins de la Seu, ni tan sols quan diu que *mestre Valentí sia tengut de pintar les portes e pols que seran del banch*

³⁰Justament, segons Joan AINAUD (*La pintura catalana*, p. 30), és en el contracte d'un retaule que signa Valentí Montoliu al 1459 que apareix per darrer cop a la Corona una referència a l'ús de l'atzur d'Acre, "desaparegut, possiblement, de la circulació comercial amb l'arribada dels turcs a la Mediterrània oriental".

avall de la segrestia, que serà detràs l'altar, e que la part de sent Miquel, farà sent Miquel, e a la part de sent Agostí, farà sent Agostí. Aquesta afirmació pot fer pensar que el retaule anava destinat a ocupar l'espai entre l'actual capella absidal de santa Llúcia, on tradicionalment s'ha situat la sagristia des de la segona meitat del segle XIV i fins la primera meitat del XV³¹, i el deambulatori. El fet, però, és que les dimensions pactades no permeten aquesta ubicació, i entenc que el retaule havia d'ésser destinat a l'actual capella de sant Maure o santa Anna³², per diverses raons. La primera, és que aquesta és la primera capella de la nau que es construeix un cop finalitzat el sector de l'absis, obres que comencen vers l'any 1441, reben un impuls important l'any 1449 i sembla que no van més enllà de 1455, segurament sota el mestratge de Joan de Xulbi³³. La segona, és que les seues grans dimensions permeten sense cap problema la ubicació del retaule. La tercera, és que la clau de volta està decorada amb un relleu de sant Miquel matant el drac³⁴ i que la figura central del retaule, com mostra una fotografia de Gerard Vergés datable ca. 1915, va ser la de sant Miquel fins dates molt recents³⁵. En quart lloc, i definitivament, penso que el retaule anava destinat a aquest espai perquè una provisió del municipi de Tortosa de l'any 1494 l'anomena *capella nova de sent Miquel e o de sent Agostí*³⁶, que són dues de les advocacions principals del retaule.

8. Finalment, el contracte especifica quins seran els pagaments i quan es faran aquests pagaments a Montoliu (el primer *ara de quontinent*, un cop signat el contracte; el segon un cop *serà vengut lo mestre que deu obrar la fusta, e començarà de obrar*; el tercer un cop estiguin fetes les taules laterals, la predella i el guardapols; el quart quan estigui feta la taula central, la qual s'ha d'obrar *dins Tortosa*; el cinquè quan es comenci a pintar *lo dit retaule de pinzell*; el sisè, quan s'haurà pintat *la tercera part del retaule, que vol dir una*

³¹Cfr. Victòria ALMUNI, *L'obra de la Seu de Tortosa (1345-1441)*. Tortosa, 1991, fig. 13.

³²Sobre aquesta capella, cfr. Victòria ALMUNI i Josep LLUÍS, *Sancta Maria Dertosae. Catedral de Tortosa. Guia històrica i descriptiva*, Tortosa, 2000, pp. 118-120.

³³Jacobo VIDAL, *Notes sobre la contribució municipal a l'obra de la Seu de Tortosa (ca. 1406-1455)*, "Recerca", 6 (Tortosa, 2002), (en premsa).

³⁴Victòria ALMUNI i Josep LLUÍS, *Sancta Maria Dertosae*, pp. 79, 118.

³⁵AHCTE. Fons Gerard Vergés, clixé n. 254. De fet, sembla que tot i que les darreres publicacions no ho han entès així, també és aquesta l'opinió del canonge José MATAMOROS (*La catedral de Tortosa*, Tortosa, 1932, pp. 143-144).

³⁶AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 65. fol. 65 v.

taula demunt avall; el setè i darrer pagament es realitzarà quant aurà acabat de pintar, a tot obs, lo dit retaule, banch e polseres).

El preu total estipulat és de 400 florins, que equivalen a 6000 sous, quantitat que, fins a on jo sé, tan sols va ser superada, en la història de la pintura gòtica de la Diòcesi de Tortosa, per les que va rebre Pere Lembrí per alguns treballs realitzats durant els vint primers anys del segle XV, i que pot equiparar-se sense dificultats a les quantitats que cobraren els millors pintors de la història de la pintura gòtica de la Corona d'Aragó³⁷. Aquests 400 florins, d'altra banda, superen amb escreix no sols les 55 lliures cobrades per Jaume Serra com a pagament per la realització del seu retaule de santa Caterina de la Seu vint anys abans³⁸, sinó també les que havia cobrat abans i cobraria després el mateix Valentí Montoliu pels seus treballs (evidentment, tenint en compte la informació que avui està al nostre abast)³⁹. A banda de que, com hem dit, aquest pintor sembla que era el més valorat de la diòcesi en aquest moment (1455), el preu tan elevat que s'estipula per a la realització del retaule també pot ser degut a les característiques concretes de l'obra: dimensions, qualitat dels materials i desplaçament del mestre des del seu obrador de Sant Mateu fins a Tortosa.

3. LLUÍS MONTOLIU⁴⁰

Tot i que mossèn Manuel Betí el feia nàixer a Tarragona vers el 1446⁴¹, incloem Lluís Montoliu entre aquest grup de pintors de Tarragona actius dins la ciutat de Tortosa pel fet d'haver-se format al taller familiar, el

³⁷Cfr. Antoni JOSÉ I PITARCH, *Pintura gòtica*, II, pp. 625-626. Escriu aquest autor que "según se desprende de los distintos contratos y ápoas, Pere Lembrí cobró, por las obras que realizó, en su conjunto, los precios más elevados de toda la pintura gòtica valenciana, similares a los percibidos por Sarnina o Pere Nicolau en el retablo de San Joan de Teruel".

³⁸Josep EIXARCH, *Un retaule quatrecentista*, p. 27.

³⁹Per posar dos exemples que ja hem emprat diverses vegades en aquest article: Montoliu contractà el retaule de Catí per 1050 sous reials de valència, i el de l'ermita de la Verge del Llosar, de Vilafranca, per Cinquanta lliures, moneda real de València.

⁴⁰Sobre aquest pintor, cfr. Manuel BETÍ, *El pintor cuatrocentista, passim*; Àngel SÁNCHEZ GOZALBO, *Pintors del Maestrat*, pp. 53-56; Ximo COMPANYY, *La pintura valenciana*, I, pp. 413-417.

⁴¹Manuel BETÍ, *El pintor cuatrocentista*, p. 25. D'altra banda, cal dir que és probable que Lluís Montoliu nasqués abans d'aquesta data.

qual, com ja s'ha dit, és “el trasplantament directe d'una branca de la pintura catalana del taller de Tarragona a la capital del Maestrat”⁴², malgrat que en aquest cas ha de parlar-se també d'un coneixement “de les novetats renaixentistes” que vénen principalment de València⁴³.

La primera referència que ens presenta Lluís Montoliu treballant a Tortosa és un document, també conegut mitjançant una còpia moderna de mossèn Eduard Solé i datat el 7 de juliol de 1464⁴⁴, pel qual el pintor es comprometia davant Pere Oliver, canonge i prior claustral de la Seu, a completar, pintar i concloure tot allò que faltés completar, pintar i concloure del retaule de la *Luminària de la Beata Verge Maria* que havia contractat el seu pare, *preter les polseres*, és a dir, a més a més de les polseres. Això sí, també es comprometia a seguir sempre, en el seu treball, les directrius que havien estat acordades entre Valentí Montoliu i el Capítol de la Seu. Per la seua tasca, el pintor havia de cobrar vint-i-tres lliures, el qual fet sembla indicar dues coses: primera, que el treball o era d'unes dimensions molt inferiors a les del de la Verge, sant Miquel i sant Agustí contractat nou anys abans, o estava molt avançat, o totes dues coses a la vegada; i, segona, que Lluís Montoliu no era un pintor tan apreciat com ho havia estat el seu pare. En aquest cas, el jove mestre apareix encara com a habitant de Sant Mateu.

Quatre anys més tard, el dia 2 d'agost del 1468, també com a habitant de Sant Mateu, Lluís Montoliu, juntament amb el seu pare, lliura a Joan Valls, mercader de la Salzadella, cinc taules que han d'anar a Eivissa, i es compromet a viatjar a aquesta illa per tal d'acabar els retaules als quals corresponen les esmentades taules⁴⁵; pel que fa a aquest negoci, el dia 30 del mateix mes i any, un altre cop en companyia del seu pare Valentí, fa un requeriment notarial a l'esmentat Joan Valls perquè aquest personatge s'ocupi de l'enviament dels retaules i del seu passatge cap a Eivissa, donat que, entre altres coses, la demora li està causant perjudicis perquè té altres encàrrecs pendents a Tortosa⁴⁶.

⁴² Antoni JOSÉ I PITARCH, *Les arts plàstiques: l'escultura i la pintura gòtiques*, p. 234.

⁴³ Cfr. Ximo COMPANYY, *La pintura valenciana*, I, pp. 411-413.

⁴⁴ AHCTE, Fons de Mossèn Eduard Solé. Document 50. Cfr. Apèndix documental, núm. 2.

⁴⁵ Manuel BETÍ, *El pintor cuatrocenista*, doc. XI.

⁴⁶ *Ibidem*, doc. XII.

Com el contracte pactat entre el Capítol de la Seu de Tortosa i Valentí Montoliu a l'octubre de 1455, aquestes dues notícies que situen Lluís Montoliu treballant a Tortosa als anys 60 del segle XV expliciten que el mercat de la Diòcesi i de la ciutat de Tortosa va ser controlat durant aquests anys, en gran mesura, pel taller dels Montoliu, és a dir, pel taller del Sant Mateu.

Tot i això, segurament a causa de la pressió dels tallers de València, que des de la dècada de 1440, i especialment des de la de 1460, estaven col·locant obres en el nord del regne, Lluís Montoliu s'instal·la definitivament a la ciutat de l'Ebre, on desenvolupa la seua activitat treballant tant per al municipi com per al Capítol, poc després del 16 d'abril de 1472, quan demana *alguna subvenció per a mudar son domicili en la present ciutat*⁴⁷. El treball més destacat d'entre els que li encarrega el municipi, l'1 de juny de 1485, és *la mostra del drab que mestre Marroquí ha a fer per a obs de la ciutat ab la ymatge de la gloriosíssima Verge Maria e de l'Àngel Custodi de la ciutat, e la senyal de torre, e los Procuradors agenollats*⁴⁸. Aquesta descripció iconogràfica ha fet que se l'hagi considerat, sense que, de fet, cap motiu de pes ho justifiqui, seguidor de Lluís Dalmau⁴⁹ i, encara més, que se li hagi atribuït *La Verge dels Procuradors*, taula avui conservada a l'Ajuntament de Tortosa i que considerem obra anònima de ca. 1640⁵⁰.

Superant la data que tradicionalment s'havia considerat com a extrema de la seua producció, 1494, se l'ha documentat al 1496, pintant la clau de volta del primer tram de la nau central de la Seu de Tortosa, que representa sant Agustí com a bisbe i doctor de l'església⁵¹. El 4 de febrer de 1497 encara

⁴⁷AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 56. fol. 98 v. Cfr. Apèndix documental, núm. 4.

⁴⁸AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 99 (1er lligall), fol. 9 v. Cfr. Federico PASTOR I LLUÍS, *El arte pictórico en Tortosa (1347 a 1703)*, "La Zuda", 34 (Tortosa, 31 de desembre de 1915), p. 247; Àngel SÁNCHEZ GOZALBO, *Pintors*, pp. 55-56. Cfr. Apèndix documental, núm. 6.

⁴⁹Àngel SÁNCHEZ GOZALBO, *Pintors*, p. 56.

⁵⁰Aquesta opinió queda reflectida tant en la documentació d'inicis del segle XX (inventaris del museu-arxiu i actes municipals; cfr., per exemple, AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Tortosa. 19-7-1913) com en articles més o menys "acadèmics" de l'època (J. BENAIGES, *Visita al Museo Municipal y al Colegio de San Luis*, "La Zuda", 25 (Tortosa, 31 de març de 1915), pp. 38-39). Sobre *La Verge dels Procuradors* i la seua datació ca. 1640, cfr. Jacobo VIDAL, *La Verge dels Procuradors, un altre element de la contrarevolta*, "Recerca", 5 (Tortosa, 2001), pp. 185-224.

⁵¹Victòria ALMUNI i Josep LLUÍS, *Sancta Maria Dertosa*, p. 51.

treballava per al municipi, pintant *los ciris foren fets per als honorables Procuradors a sencta Maria Canalera*⁵². La darrera notícia que hem pogut aplegar sobre la seua activitat a Tortosa el situa treballant novament per al Capítol, concretament pintant l'orgue de la Seu el setembre de l'any 1498⁵³.

4. TRISTANY ESTADELLA

El treball de Tristany Estadella per al municipi de Tortosa ja havia estat esmentat per Mariano Galindo, qui el situa l'any 1473 pintant "los escuts de Tortosa en los ciris de Semana Santa"⁵⁴, i Enrique Bayerri, qui el documenta cobrant diversos petits treballs el 22 de juny de 1481 i el 8 de març de 1483⁵⁵.

De fet, el buit de notícies existent entre la primera dada que dóna Galindo i les dues que dóna Bayerri no respon, aquesta vegada, simplement al treball aleatori i poc crític que feren aquests historiadors locals durant la primera meitat del segle XX, sinó que respon a una realitat documental. Perquè trobem Tristany Estadella treballant per a la ciutat, diversos cops, l'any 1473, i després en perdem el rastre fins el 3 de juny de 1480, quan cobra pel treball que ha realitzat, juntament amb el també pintor Joan Squella⁵⁶, en els ciris de la processó de Corpus⁵⁷. Fins el 26 d'abril de 1482, però, sembla que aquest mestre ha estat ciutadà de Tarragona (on segurament ha treballat en el temps de buit documental tortosí), com es desprèn d'una provisió del municipi de Tortosa segons la qual els Procuradors, *attès que en Tristany Stadella, pintor, que de Tarragona vol mudar son domicili a la*

⁵²AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 99 (3er lligall). fol. 51 r.

⁵³ACTO, Llibre de Sagristia, 7. s/f. Cfr. Apèndix documental, núm. 7.

⁵⁴Mariano GALINDO, *Trescentistes*, p. 75. Galindo no dóna data precisa (8-5-1473) ni referència arxivística (AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 82. s/f).

⁵⁵Enrique BAYERRI, *Historia de Tortosa*, VIII, p. 588. La referència arxivística correcta de la primera notícia és: AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 96 (lligall gran). fol. 1 v; no s'ha trobat el segon document que cita Bayerri.

⁵⁶Joan Squella o Esquella està documentat a Barcelona entre 1425 i 1478. Aquest darrer any va vendre "una casa que tenía en Barcelona, por vivir, no sabemos desde cuándo, en Tortosa, en donde había ganado ya el derecho de ciudadano en 4 de diciembre de dicho año" (cfr. Salvador SANPERE I MIQUEL, *Los cuatrocentistas catalanes*, I, p. 290).

⁵⁷AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 95. fol. 112 v.

*present ciutat, del qual officii la ciutat passa fretura, com no n'hi haja sinó hun altre, acorden conduir-lo a temps de deu anys primer venidors i li prometen franquesa de tots drets o impòsits nous, que dins lo dit temps se imposasen, excepto dels drets de les imposicions e altres que se exegeixen en dita ciutat*⁵⁸.

Aquest darrer document és interessant perquè, a més d'explicitar la procedència tarragonina d'Estadella, manifesta l'interès del municipi per comptar amb mestres pintors entre els seus habitants i les dificultats de tota índole que va patir la ciutat de Tortosa després de la guerra civil i, sobretot, després de les condicions de la rendició pactades entre l'oligarquia local i el rei Joan II⁵⁹, la qual cosa va fer que poc abans del 26 d'abril de l'any 1482, quan Estadella s'hi establí, tan sols hi hagués un pintor actiu permanentment a la ciutat.

Cal tenir en compte, però, que ni el treball d'Estadella (el qual, com altres mestres que apareixen a la documentació de l'època —és el cas de l'abans citat Joan Squella— potser va ser simplement pintor de cortines, banderes i ciris), ni el de Guillem Paladella, ni tampoc el treball de Lluís Montoliu, són comparables al treball de Valentí Montoliu, que és, procedent de Tarragona, el mestre més important i dominador del mercat de la Diòcesi de Tortosa durant bona part de la segona meitat del segle XV.

⁵⁸AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 60. fol. 33 r. Cfr. Apèndix documental, núm. 5.

⁵⁹Sobre aquest tema, cfr. Albert CURTO, *La guerra contra Joan II a les Terres de l'Ebre*, "Recerca", 6 (Tortosa, 2002) (en premsa).

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1455, octubre, 17. Tortosa.

Contracte d'un retaule, sota les advocacions de la Verge i dels sants Miquel i Agustí, entre el bisbe i el Capítol de la Seu de Tortosa, d'un part, i el pintor Valentí Montoliu, veí de Sant Mateu, de l'altra.

AHCTE. Fons de mossèn Eduard Solé, caixa número 2, carpeta número 10, document solt. Còpia moderna del protocol original del notari Pere de Camps. Altres còpies en el mateix fons, doc. 50. Transcripció segons E. Solé¹.

En nom de nostre Senyor Déu e de la gloriosa Verge, nostra Dona sancta Maria, e de tots los àngels del Cel, e dels sants gloriosos mossèn sant Miquel e sant Agustí.

Capítols ffets, pactats e, per gràcia de nostre Senyor Déu, concordats entre los mols reverends senyor bisbe e honorable Capítol de la Seu de Tortosa, de una part, e mestre Valentí Montoliu, pintor, vehí de la Vila de Sant Matehu, de la part altra; de e sobre hun retaule, lo qual se ha a ffer segons huna mostra, la qual stà en paper, sots invocacions de nostra dona, la gloriosa Verge Maria, e dels gloriosos sants mossèn sant Miquel arquàngel e de mossèn sant Agustí.

Primerament, se obligua lo dit mestre Valentí, ab tota humilitat de aquell saber que nostre Senyor Déu li ha donat, que de dia de tots Sants prop venidor en tres anys de aquí avant sotsvinents quontinuament quontadors, donarà acabat lo dit retaule dins la vila de Sant Matehu, segons acostuma fer en les obres, ab tot acabament de perfecció, segons lo sentiment de la dita mostra, ço és, que haurà trenta palms de altaria, e vint palms de amplària, compartit lo dit retaule segons lo spays de la dita mostra, ço és, ab pilars, tubes, esmortesiments, formeries, xambranes de fulles, e tot i quant se quonté e menester sia per fabricació de la dita mostra; ço és, compartint lo

¹Només s'ha modificat la transcripció de Solé pel que fa a la puntuació i a l'accentuació del text català. Altres modificacions, en nota a peu de plana.

dit retaule, donant a aquell cinc palms de altitud sobre les istòries del retaule, e deu palms a la peça del mig. E quinze palms entre la istòria e revestiment de les dites tubes, qui seran sobre la istòria del mig.

1) Ítem, promet lo dit mestre Valentí fer la istòria del mig sots invocació de nostra Dona la gloriosa Verge Maria, la qual offerirà lo gloriós e beneyt Jesuchrist, fill seu, al temple, lo qual acceptarà mossèn sant Simeon, en lo qual starà Joseph ab algunes turbes que l'acompanyaran. E sobre aquesta istòria farà la Coronació de la Verge Maria, segons se acostume fer en pintura, al millor pescha(?)² de ordinació de istòria, ço és, que Jesuchrist estigua en cadira, asegut, e a la part squerra la gloriosa Verge Maria, e darere la cadira haja quompliment de profetes e de sants pares, los quals magnifiquen a nostre Senyor Déu omnipotent. E sobre aquesta istòria vendran les tubes ab esmortesiments, les quals revestiran la istòria, e enmig de aquestes dos istòries haurà una tuba, la qual serà daurada de or fi, aquestes e tot ço que daurat sia en lo dit retaule.

2) Ítem, axí mateix promet lo dit mestre Valentí en lo dit retaule fer en la part dreta huna ymatge del gloriós archàngel san Miquel, la qual farà en una taula en la dita part dreta, que haurà huyt palms de alt. E sobre la dita taula haurà e serà huna istòria del dit sant Miquel, com ell e altres àngels lançaren los diables del Cel. E sobre aquesta prop dita istòria haurà una tuba que revestirà la dita istòria, e, entre sant Miquel e la istòria, vendrà altra tuba, les quals seran daurades de or fi.

3) Ítem, promet fer lo dit mestre Valentí en lo dit retaule, ço és, en la part squerra, la ymatge del gloriós doctor sant Agostí, vestit en pontifical, com a bisbe, quonsemblant de altària de la de sant Miquel, ço és, que haurà huyt palms, e estarà quonsemblant en totes les altres coses e ab aquell revestiment, proseguint emperò en ella la istòria del dit sant Agostí, e la qual pareiyerà a la de sant Miquel.

4) Ítem, promet lo dit mestre Valentí de ffer lo banqual del dit retaule ab istòries comprenides dels dits sant Miquel e sant Agostí, e aquelles fer ben acabades de bons colors de temple, segons acostuma en sa pràtica ben fet segons lo saber que nostre Senyor Déu li ha acomanat.

5) Ítem, encara, promet lo dit mestre Valentí fer los campers de les ymatges a la Seu, hon seran en lo dit retaule embotits, daurats e bronys, e pintats en los lochs hon necessari serà, e les diademes quonsemblant mateix. E les ymages que y seran, que aquelles farà sien bestides de bons colors fins; axí com és de bons carmesins, bons berts, bons bermells, bons blanchs, e totes les altres colors que y seran, e mescles quonsemblants. E axí mateix que en quascuna de les sobre dites istòries, los adzurs que y seran sien bons e fins, de d'Acre si se'n trobaran.

6) Ítem més, promet lo dit en Valentí (Montoliu) que en lo dit retaule farà los guardapols, hagen hun palm e mig de ample, ben embotits, ab apòstols, o profetes

²Per *parescha*.

si aquells boldran, los quals stiguen entre fulles embotides, daurades de hor fi, e aquelles farà lavorats de fusta, segons se mostren ab la dita mostra.

7) Ítem, que·l dit mestre Valentí sia tengut de pintar les portes e pols³ que seran del banch avall de la segristia, que serà detràs l'altar, e que a la part de sent Miquel, farà sent Miquel, e a la part de sent Agostí, farà sent Agostí, e açò ab lo for de CCCC florins.

8) Ítem, los dits molt reverent Senyor Bisbe e honorable Capítol, prometen al dit en Valentí Montoliu, pintor, que per causa, rahó e preu del dit retaule, donaran e pagaran a ell quatrecent florins, moneda de Barchelona, a ffor e rahó setze sous florí, los quals li pagaran realment e de fet per tres pagues, o tres sotsegüents, ço és, la primera serà ara de quontinent, la segona después que lo dit retaule sia tot acabat de fusta, e la tercera terça en quontinent que lo dit retaule de tot serà perfetament acabat.

Segueixen les pagues que se deuran fer al mestre que farà lo retaule de la Luminària, e la manera que aurà ésser pagat.

1) Primerament, li serà donat de aquells quatre-cents florins que deuran del preu del dit retaule, li seran paguades ara de quontinent, com seran fermats los capítols fets entre ell e lo Capítol, deu lliures. X ll s.

2) Ítem més, li seran donades altres deu liures la hora que serà vengut lo mestre que deu obrar la fusta, e començarà de obrar. X ll s.

3) Ítem més, li seran donades, quant haurà feta la taula del sant Miquel e la taula de Agostí, e lo banch, e polseres, quaranta e cinch liures, e a ssaber, quinze lliures per cada taula e quinze per lo banch e polseres, ab ses tubes. XXXXV ll s.

4) Ítem més, quant obrarà la taula de mig, la qual ha obrar dins Tortosa, e aquella aurà terminada, li seran donades trenta-cinch lliures, emperò que sia acabat de fusta tot lo retaule. E las ditas XXXV lliures li seran donades a compliment de cent lliures. XXXV ll s.

Són cent lliures.

5) Ítem més, li serà paguat quant ell començarà de pintar lo dit retaule de pinzell, quinze liuras. XV ll s.

6) Ítem més, serà donat al dit mestre vint liuras l'ora que aurà acabat de obrar de pinzel, la tercera part del retaule, que vol dir una taula demunt avall, e per cada una de les tres parts li sian donades vint liuras, que montaran totes tres LX lliures.

³Per polseres.

7) Ítem més, lo restant, que seran quaranta-cinch lliures, li serà paguat quant aurà acabat de pintar, a tot obs, lo dit retaule, banch e polseres, si e segons és estat concordat en los capítols inscrits entre ell e nosaltres.

XXXXV ll s.

CXX ll.

C ll.

CCXX liuras.

8) Die martis, intitulata XVII octobris anno a Nativitate Domini MCCCCLV, fuerunt concordata capitula supra dicta inter honorabiles dominos Franciscum Climent, Archidiaconum majorem; Thoman Bonet, sacristam; Guillermmum Querol, infirmarium; Petrum Xixon, hospitalarium; Dominicum Egidii, thesaurarium; Sancium Dasquera, Petrum Olivarii e Franciscum Prats, canonicos; in Sacratio, ad sonum campane, ex parte una, et Valentinum Montoliu, pictore Ville Sancti Mathei, parte ex altera. Et omnes laudantes et promitentes solvere sumptis et expensas.

Super quibus comparuerunt ut testes Egidius de Covis, de domi Archidiaconatus, et Dominicus Arnaldi, dormitorarius Ecclesie Dertusen.

2

1464, juliol, 7. Tortosa.

Compromís establert entre Pere Oliver, canonge i prior claustral de la Seu de Tortosa, i Lluís Montoliu, pintor de Sant Mateu, per a l'acabament d'un retaule segons els capítols acordats anteriorment entre el Capítol de l'esmentada Seu i Valentí Montoliu.

AHCTE. Fons de Mossèn Eduard Solé. Document 50. Còpia del protocol original dels notaris Pere de Camps (1459-1462) i Miquel Solà (1464-1469).
Transcripció segons E. Solé.

Ludovicus Montoliu, villae Sancti Mattei; gratis promitto vobis, domino Petro Oliverii, canonico et priori claustrali, qual^t perfeciam et pingam quidquid superest ad complementum retabuli Luminariae Beatae Virginis Mariae, preter les polseres, iuxta formam initam et inventam inter dominum venerabilis^s capitulum et dominum patrem meum, ut continetur in capitulis concordiae super has factis.

Et pro his complendis obligo bona mea.

⁴Per quod.

⁵Per venerabilem.

Et dictus dominus Petrus Oleverii ut procurator Luminariae promissit pro promissionis⁶ viginti tres libras.

Testes, domini Paulus Pinyol et Gabriel Alegre, canonici ecclesiae dertusen.

3

circa 1466, juny, 9. Tortosa.

Pagament de certa quantitat per part del municipi de Tortosa als pintors Jaume Serra i el seu gendre Blasco Ferrandiç.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 84. s/f.

Cit. Mariano GALINDO, *Trescentistes*, p. 75.

Ítem, lo dit dia en Jacme Serra e en Blasco, son gendre, pintor, confessaren haver rebut del dit honorable procurador e clavari setze sous per XXXXVIII senyals de torres argentades havien pintades en dotze ciris o brandons foren fets per acompanyar lo Corpus a la festa de Corpore Christi, a rahó de IIIe diners per senyal.

II II XVI s.

4

1472, abril, 16. Tortosa.

Entre d'altres suplicacions, el pintor Lluís Montoliu demana certa subvenció per a mudar el seu domicili a la ciutat de Tortosa.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 56. fol. 98 v.

E més, les suplicacions donades per scrits per part dels arrendadors de la imposició de la quincalleria. E axí mateix, per part de Bernat Gil, de Remolins. E axí mateix, per part d'en Luys de Montoliu, pintor, qui vol mudar son domicili en la present ciutat e demana alguna subvenció. Foren totes les dites suplicacions e les provisions faheedores sobre aquelles als dits⁷ honorables procuradors e huydors de compte.

⁶Per *promissionibus*.

⁷*dits*, interlineat.

5

1482, abril, 26. Tortosa.

Els Procuradors de la ciutat de Tortosa decideixen subvencionar el trasllat a la ciutat, des de Tarragona, del pintor Tristany Estadella.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 60. fol. 33 r.

Los dits honorables mossèn Pere Dezpuig, en Domingo Cerdà e en Guillem Alanyà, Procuradors, attès que en Tristany Stadella, pintor, que de Tarragona vol mudar son domicili a la present ciutat, del qual officii la ciutat passa fretura, com no n'hi haja sinó hun altre, per tant conduyren aquell a temps de deu anys primer venidors, al qual prometeren franquesa de tots drets o impòsits nous, que dins lo dit temps se imposasen, excepto dels drets de les imposicions e altres que se exegeixen en dita ciutat.

6

1485, juny, 1. Tortosa.

Pagament al pintor Lluís Montoliu per una mostra que ha de teixir el mestre Joan Marroquí.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 99 (1er lligall). fol. 9 v.

Transcrit per Federico PASTOR I LLUÍS, *El arte pictórico en Tortosa*, p. 247.
Cit. Àngel SÁNCHEZ GOZALBO, *Pintors*, pp. 55-56.

Ítem més, donà lo dit honorable Procurador e clavarii a mestre Luys Montoliu, pintor, per pintar la mostra del drab que mestre Marroquí ha a fer per a obs de la ciutat ab la ymatge de la gloriosíssima Verge Maria e de l'Àngel custodi de la ciutat, e la senyal de torre, e los Procuradors agenollats; presents per testimonis en Benet Puig, e n Johan Olesa, representats dels honorables Procuradors. I ll X s.

7

1499, setembre, 20. Tortosa.

Pagament al degà del Capítol de la Seu de Tortosa per una bestreta que havia fet el setembre de 1498, com a administrador de la Luminària, per pagar al mestre Lluís Montoliu pel seu treball de pintar l'orgue de la Seu.

ACTo. Llibre de Sagristia, 7. s/f.

És li degut a dita caxa aquelles quatre liures les quals lo venerable mossèn Ffrancesch Yera, claver del dipòsit, donà al venerable mossèn degà, a XXV de setembre de LXXXXVIII, per aquella bestreta que dit mossèn degà havia fet, com administrador de la Luminària, a mestre Luis Montoliu, per pintar l'orgue, per deliberació capitular feta a VIII de febrer any⁸ predit, com se haguessen a pagar del diners del present dipòsit, les quals IIII liures dit mossèn Yera donà e restituí a mossèn degà per deliberació del venerable Capítol feta XX del dit mes de setembre de 99.

IIII ll s.

⁸Segueix LXXXXVIII, ratllat.